

МРНТИ 14.35.09
УДК 372.8

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7901.26>

Б.Б. Назкенова

*ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: nazkenova_bayan@mail.ru*

КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУДАҒЫ ПЕДАГОГТІҢ КИБЕРКӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІНІҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Мақалада кәсіби бағдар беру жұмысын цифрлық трансформациялаудағы педагогтің киберкәсіби құзіреттілігінің маңыздылығы қарастырылады. Мақаланың өзектілігін ашу үшін жалпы орта білім беру мекемелерінде кәсіптік бағдарлау жұмысының қолданыстағы жүйесінің жұмыс істеуіне көп факторлы талдау жүргізілді. Жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша жоғары сынып оқушыларын кәсіби бағдарлаудың дәстүрлі құралдарының цифрлық құралдарға қарағанда едәуір басым болуы байқалады. Бұл жағдай жоғары сынып оқушыларының кәсіптік бағдар беруді ұйымдастыру саласындағы қазіргі заманғы сұраныстарына сәйкес келмейді, сонымен қатар мұғалімдер мен психологтардың цифрлық құралдарды қолдана отырып оны көрсетуге дайын еместігін көрсетеді. Сондықтан мақалада цифрлық білім беру ортасындағы киберкәсіби құзіретті педагог IT-, STEM-, STEAM- және STREAM- кәсіптер салаларында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауды кәсіби бағдарлы қолдау саласындағы сұраныстарын қанағаттандыра алындай болуы қажеттілігі туралы тұжырым жасалады.

Түйін сөздер: кәсіптік бағдар беру, цифрлық трансформация, педагогтің киберкәсіби құзіреттілігі, кәсіби өзін-өзі бағдарлау, цифрлық технология.

Аннотация

Б. Б. Назкенова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

ВАЖНОСТЬ КИБЕРПРОФЕССИОНАЛИЗМА ПЕДАГОГА В ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ

В статье рассматривается значение киберпрофессиональной компетентности педагога в условиях цифровой трансформации профориентации. Для выявления актуальности статьи был проведен многофакторный анализ функционирования существующей системы профориентации в общем среднем образовании. По результатам опроса, традиционные инструменты профориентации старшеклассников гораздо популярнее, чем цифровые. Такая ситуация не отвечает современным потребностям старшеклассников в сфере профориентации и показывает, что педагоги и психологи не готовы ее демонстрировать с помощью цифровых инструментов. Поэтому в статье делается вывод о том, что киберпрофессиональный преподаватель в среде цифрового образования должен быть способен обеспечить потребности обучающихся в сфере профессионально-ориентированной поддержки профессионального самоопределения в сфере IT, STEM, STEAM и STREAM -профессии.

Ключевые слова: профориентационная работа, цифровая трансформация, профориентационная работа, киберпрофессиональность педагога, самостоятельная профориентация, цифровая технология.

Abstract

THE IMPORTANCE OF CYBER PROFESSIONALISM OF A TEACHER IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF CAREER GUIDANCE WORK

Nazkenova B.B.

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The article considers the importance of a teacher's cyber-professional competence in the context of the digital transformation of career guidance. To identify the relevance of the article, a multivariate analysis of the functioning of the existing career guidance system in general secondary education was carried out. According to the survey results, traditional career guidance tools for high school students are much more popular than digital ones. This situation does not meet the modern needs of high school students in the field of career guidance and shows that teachers and psychologists are not ready to demonstrate it with the help of digital tools. Therefore, the article concludes that a cyber-competent teacher in a digital education environment should be able to meet the needs of students in the field of professionally oriented support for professional self-determination in the field of IT, STEM, STEAM and STREAM professions.

Keywords: career guidance work, digital transformation, career guidance work, teacher cyberprofessionalism, self-guidance, digital technology.

Кіріспе

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында “Балаларды ерте жастан мамандыққа бейімдеу айрықша маңызға ие болуда. Өскелең ұрпақ өзінің болашақ кәсібін саналы түрде таңдай білуге тиіс” деп, қазіргі білім беру кеңістігінде мектеп түлектерін мамандыққа бейімдеу міндетін ерекше атап өткен [1]. Бұл болашақ мектеп түлектерінен болашақ қызметінің мақсаттарын өзі қоя білуі, оған жетудің жолдары мен құралдарын анықтап, және оны жүзеге асыра отырып, нәтижеге жетудегі жауапкершілікті де өз мойнына алу секілді бірталай міндеттерді талап етеді. Мектеп түлегі болашақ қызметін таңдауда өзі таңдаған саланың қызметін білуі, оны құруға, өзгертуге және дамытуға қабілетті болуы тиіс. Алайда, бұл міндетті жүзеге асыру барысында жоғары технологиялық қызмет салаларында жұмыс істеу үшін кадрлар даярлау саласындағы мемлекеттік саясатты бағдарлау жалпы орта білім беру мекемелерінің оқушыларымен кәсіптік бағдарлау жұмысын ұйымдастыруға жаңа талаптар қояды.

Ғалымдар ұзақ уақыт бойы зерттегеніне қарамастан, кәсіби бағдарлану мәселесі жаңалық емес, бірақ уақыт өте келе әр түрлі проблемалық аспектілердің туындауына байланысты өзектілігін жоғалтпайды. Керісінше, қазіргі жағдайда кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелері, кәсіби жастардың бағдарлары әсіресе өзгермелі экономикада технологияның қарқынды дамуы және қоғамның трансформациясы жағдайында маңыздылыққа ие болуда. Кәсіби өзін-өзі анықтау – жұмыс бағытын саналы түрде таңдау, көзделген жолды жүзеге асыру жауапкершілігін түсінумен жүзеге асырылады.

Зерттеулер көрсеткендей, кәсіптік бағдарлау жұмысын ұйымдастыру саласындағы оқушылардың заманауи сұраныстары цифрлық ресурстарға негізделген. 2000 жылдан бастап бүгінгі күнге дейінгі кезеңде туылған балалар Z (Smart, сандық) ұрпаққа жатады. Біз "жаңа технологиялар" немесе "болашақ технологиялары" деп атайтын нәрсе - бұл ұрпақ үшін қазіргі жағдай тәрізді. Z ұрпағының балалары тез өсіп, желіні оңай басқарады, тәжірибелі тұтынушылар болып табылады; олар не қалайтынын және оны қалай алуға болатындығын біледі. Z буыны білім алудың біз үшін үйреншікті классикалық тәсілінен жиі бас тартады. Олардың көпшілігі үйден шықпай-ақ өзін-өзі тәрбиелеумен айналысады, желі арқылы өздерін қызықтыратын тақырыптарды оқуға, жүктеуге және пайдалануға қабілетті.

Бұдан басқа, қабылдау комиссияларының қарамағында кәсіптік-техникалық білім беру ұйымындағы оқу үдерісіне талапкерлердің жалпы дайындығын бағалаудың тиімді құралдары жоқ. Нәтижесінде, бірінші курс студенттерінің шамамен 33-36% бірінші семестрдің аяғында өз таңдауынан көңілі қалды, тағы 27-28% жеткіліксіз дайындық немесе жеке қасиеттерге байланысты материалды меңгеруде қиындықтарға тап болады.

Осы орайда, кәсіптік бағдар беру көбінесе әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси, идеологиялық, психологиялық-педагогикалық және ұйымдастырушылық қызмет, жастардың мамандықты саналы таңдауға дайындығын дамытуға бағытталған процес ретінде цифрлық трансформациялануы қажеттігін түсінуіміз қажет. Ал, цифрлық дәуір жағдайында адами капиталдың кәсіби бағдарлануын цифрлық трансформациялау педагогтың киберкәсіби құзыреттілігінің тиісті деңгейде дамуынсыз мүмкін емес, біз нақты қарым-қатынас пен өзара әрекеттестікте ғана емес, сонымен бірге виртуалды әлемде де ортақ мақсатқа жету үшін өзін-өзі ұйымдастыру және бірлескен іс-қимыл қабілеттерінің болуын қажет деп түсінеміз.

Материалдар мен әдістер

Жастардың кәсіби болашағын жоспарлау мәселелері көптеген ғалымдардың зерттеу нысаны болып табылады. Қазіргі уақытта оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау және мамандардың мансаптық өсуінің шетелдік тәжірибесі ерекше қызығушылық тудырады. АҚШ пен Германияда студенттерді кәсіпке дейінгі және кәсіптік даярлаудың жекелеген аспектілері А.Р. Демченко, М.В. Морозова, Л.И. Мельникова, Н. Михайлова, Д. Кипнис, А. Кипнис, С. Соколова, Ж.Е. Алшынбаева еңбектерінде ерекше көрсетілген [2]. Осы проблеманы зерттеу жағдайын талдау оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын қалыптастыру мәселелері білім берудің барлық деңгейінде зерттелген деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Университеттер мен кәсіптік білім беру ұйымдары барған сайын еңбек нарығының субъектілеріне айналатыны көбірек атап өтілуде, бұл олардың сыртқы ортамен өзара әрекеттесуді күшейтуге деген ұмтылысын алдын ала анықтайды.

В.И. Блинов пен И.С. Сергеев, Ж.Е. Алшынбаева ұсынған үздіксіз білім беру жағдайында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын ұйымдастырушылық-педагогикалық қамтамасыз ету

тұжырымдамасы әлеуметтік және кәсіби өзін-өзі анықтауды қамтитын постиндустриалды қоғамның сипаттамаларын анықтайды [3]. Кәсіби өзін-өзі анықтау – адамның жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне негізделген жалпы және кәсіби құзыреттердің жеке жиынтығын біртіндеп құру түрінде жүзеге асырылатын үздіксіз процесс. Осыған байланысты адамға мамандық таңдауда емес, өзінің білім беру және кәсіби форматын дербес қалыптастыру үшін ресурстарды табуда, сондай-ақ осы ресурстарды пайдалануды үйретуде көмектесу өзекті болады.

Кәсіптік бағдар беру және кәсіби өзін-өзі анықтау бойынша көбірек зерттеулер бұрын қарастырылған ережелерді әдістемелік және технологиялық жүзеге асырудың теориясы мен тәжірибесіне арналған [4]. Қазіргі уақытта «мамандық таңдаудың» барлық процесін технологияландыру мәселелері ерекше орын алады, сәйкесінше кәсіптік бағдар берудің және технологиялық деңгейде кәсіби өзін-өзі анықтаудың негіздерін ашатын жұмыстар қызығушылық тудырады. Студенттердің кәсіби өзін-өзі анықтауын педагогикалық қолдаудың тұжырымдамалық және стратегиялық тәсілдері; білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде білім беру ұйымдарының бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру және дамыту; студенттерді психологиялық-педагогикалық диагностикалау әдістері; аймақтық білім беруді басқару мәселелері, құралдарды белсенді пайдалану деңгейі, кәсіптік бағдар және кәсіби өзін-өзі анықтаудағы негізгі аспектілер В.Н. Аверкин, Ю.А. Аксаев, Л.В. Ботякова, В.И. Блинова, А.Е. Голомшток, К.А. Байдалиев еңбектерінде келтірілген [4]. Соңғы кездері кәсіптік бағдар беру мен кәсіби өзін-өзі анықтаудың қолданбалы бағыттары бойынша зерттеулер санының артқаны, жастардың әлеуметтенуінің, өзін-өзі анықтауының, кәсіби дамуының және өзін-өзі жүзеге асыруының тетіктері мен проблемалары көбірек қарастырылуда (П.Р. Тутов, В.Е. Гимпельсон, Е.Н. Геворкян, В.А. Гневашева, Л.В. Загрекова және т.б.).

Алайда, жыл сайын жаңа мамандықтар пайда болатын жағдайларда, бүкіл оқу процесі желілік қызметтерді, онлайн оқытуды, автоматтандырылған басқару және оқыту жүйелерін, әлеуметтік желілер мен желіні белсенді түрде қолдану негізінде, кәсіптік бағдар беру процесінде белсенді түрде өзгерістерді енгізуі және кәсіби өзін-өзі анықтау, біршама басқа қажет тәсілдер мен үлгілерді енгізе білуі орынды мәселе.

Соңғы уақытта цифрлық іздер, цифрлық пайдаланушы профильдері, мақсатты шарттар, цифрлық сәйкестендіру деп аталатындар бизнес пен жарнамада өте белсенді түрде қолданыла бастады, олар бірте-бірте педагогикада, психологияда және әлеуметтануда қолданыла бастады. Х. Шварц, М. Косински, Л. Голдберг, С.А. Щебетенконың еңбектерінде талапкерлер мен студенттердің білім беру қызығушылықтарының профилі, ең бастысы оларды кейінгі талдау үшін пайдалану мүмкіндігі қарастырылады. Мысалы, Х. Шварц өзінің жарияланымдарында адамның психологиялық ерекшеліктері мен оның әлеуметтік желілердегі мәтіндері арасындағы байланысты көрсетсе, М. Косински жеке тұлғаның жеке қасиеттері мен кірген желілік ресурстар арасындағы байланысты атап өтті [5].

Шетелдік зерттеулерде пайдаланушының психографиялық портретін, оның психопрофилін анықтауға, Интернет-технологиялардың бұрын біріктірілмеген элементтерін біріктіру негізінде оның әрекеттерінің мазмұндық құрамдас бөлігін анықтауға, оның цифрлық іздерін талдауға кешенді тәсілдерге ерекше назар аударылады. Жаһандық цифрландыруға және цифрлық экономиканы дамыту қажеттілігіне байланысты А.А. Баранов, А.Е. Войскунский, А.Л. Журавлевтің пікірінше, психологияның жаңа саласы – киберпсихология немесе әдіснамасын, теориясы мен практикасын біріктіретін интернет психологиясы қалыптасуда. Интернеттің әлеуметтік қызметтерін пайдаланатын адамдардың зерттеу түрлері, әдістері мен принциптері. Цифрлық қоғамдастықтағы психологиялық ғылым мен тәжірибенің даму перспективалары ең алдымен цифрлық технологиялармен байланысты, сондықтан зерттеу тәсілдері мен психологиялық көмек көрсету үшін цифрлық революцияның салдарын мұқият қарастырған жөн. Бұл зардаптардың көпшілігі, Т. Нестик жазғандай: «... Өзірге олар орыс психологтары мен педагогтарының назарынан тыс қалып отыр» [5]. Осыған байланысты, соңғы жылдары жүргізілген цифрлық тұлға мінез-құлқын зерттеу нәтижелерін талдау педагогтар, психологтар, әлеуметтанушылар, зерттеушілер мен практиктер үшін үлкен қызығушылық тудырады. Ю.В. Ковалев, А.Л. Журавлев, Н. Мироненко еңбектеріндегі ғаламдық процестерді педагогикалық-психологиялық зерттеудің белсенді дамып келе жатқан ғылыми бағыты талданған проблематикамен тығыз байланысты [6]. Бұл бағыттағы жаңа еңбектер тек педагогика мен психологияны ғана емес, әлеуметтану, психодиагностика, есептеу математикасы, ақпараттық технология, ақпараттық жүйелерді де қамтиды.

Қарастырылып отырған мәселе аясында біздің зерттеу жұмысымыз білім беру аумақтық экожүйесінде жастардың (жоғары оқу орындарының, колледждердің, техникумдардың бірінші курс студенттері мен студенттері) кәсіби өзін-өзі анықтау және кешенді кәсіптік бағдар беру моделін негіздеу мен дамытуға бағытталған. Зерттеу барысында әлеуметтік желілердегі белсенділікті талдау нәтижесінде алынған үлкен көлемдегі мәліметтерді өңдеу негізінде талапкердің кәсіби даму траекториясын (оқытудың жеке траекториясы) қалыптастыру мүмкіндігін негіздеу қажет. Цифрлық із, бұл өз кезегінде тиімді ақпараттық әсерді ұйымдастыру (цифрлық профильді құру) үшін пайдаланушы деректерін және олардың математикалық интерпретациясын талдау үшін қолданылатын стандартты тәсілдер мен социологиялық құралдардың тізімін анықтауға мүмкіндік береді [7]. Сандық із деп біз Интернеттегі пайдаланушы әрекеттерінің бірегей жиынтығын түсінеміз, яғни веб-сайтты қарау нәтижесінде қалған және деректердің шағын бөліктері (cookie файлдары) түрінде сақталатын ақпаратты түсінеміз. Пайдаланушылардың цифрлық іздерін анықтау және талдау олардың болашақта мақсатты, осы аудиториямен жұмыс істеу үшін қажетті қызығушылықтарын, бейімділіктерін ашып, кеңейтілген цифрлық профильді қалыптастырады. Бұл жағдайда біз цифрлық профильді ақпараттық жүйелерде, желілік қызметтерде және әлеуметтік желілерде қамтылған жеке тұлғалар туралы цифрлық жазбалар жиынтығы түрінде көрсетеміз. Желіде адам қалдырған цифрлық деректер тұлғаның белгілі бір психологиялық қасиеттерін модельдеу және болжау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Қазіргі уақытта пайдаланушы профильдерінің талданған параметрлері олардың арасында белгілі бір салада мамандық іздеуге қажет адамдарды анықтауға мүмкіндік береді, сонымен қатар оларды оқуға ынталандырады. Бұл жеке жұмысты жоспарлауға және әлеуетті үміткерлерге нақты білім беру қызметтерін ұсынуға мүмкіндік береді. Томск мемлекеттік университетінің тәжірибесі (2016–2018 жж. зерттеулер) көрсеткендей, әлеуметтік желі пайдаланушысының білім беру мүдделерін ол мүшесі болып табылатын тақырыптық қауымдастықтарды талдау арқылы анықтау мүмкіндігі туралы гипотеза расталды (үшін оқытудың гуманитарлық бағыттары). Осылайша, цифрлық пайдаланушы профильдерін талдау нәтижесінде алынған үлкен деректерге негізделген мұндай тәсілдер жастар жұмысын цифрлық түрлендіруге мүмкіндік береді. Бұл мүмкіндік кәсіптік білім беру ұйымдары талапкерлерді іздеу және іріктеу бойынша қамту географиясын кеңейту, аудиторияның өзектілігін арттыру, жеке қарым-қатынасты ұйымдастыру, қабылдау науқаны басталғанға дейін әлеуетті талапкерлермен мақсатты кәсіптік бағдар жұмысын ұйымдастыруға жағдай жасайды [8].

Цифрлық профильді құрудың ұсынылған әдістерін тәжірибеде пайдалану үшін сегменттелген мақсатты аудиторияны және оларды біріктіруді анықтау үшін деректер жинағын таңдау және дайындау алгоритмін әзірлеу қажет [9;10;11;12]. Зерттеудің келесі міндеті болашақтың цифрлық экономикасының құзыреттілік картасын (матрицасын) анықтау, негізгі топтар бойынша оқушылардың бейімділігін анықтауға арналған психологиялық және психодиагностикалық құралдарды таңдау (цифрлық экономиканың негізгі құзыреттері, әлеуметтік менеджмент, заманауи инженерия, жаратылыстану ғылымдары және биотехнология, IT құзыреттіліктер, гуманитарлық технологиялар, ғылым және өнер), ұсынылатын білім беру қызметтерінің негізі ретінде стандартты үлгілерді қалыптастыру.

Әлеуметтік желілердегі белсенділікті талдау нәтижесінде алынған үлкен көлемдегі деректерді өңдеуге негізделген өтініш берушінің кәсіби даму траекториясын (оқытудың жеке траекториясы) қалыптастыру саласындағы алдыңғы қатарлы шетелдік және отандық тәжірибені зерттеу (цифрлық ізі бойынша), болашақтың цифрлық экономикасы үшін құзыреттілік матрицасын жасау кезінде көп деңгейлі құрылымдық-математикалық модельдеуге көшуге мүмкіндік береді, әлеуетті оқушылардың бейімділігін анықтау үшін психологиялық және психодиагностикалық құралдарды таңдауды қамтамасыз етеді. Зерттеу әдістерінің ішінде лингвистикалық деректерді талдау (LIWC және NLTK негізінде) және психодиагностикалық әдістер (тест және сауалнамалар) ерекше орын алады, өйткені оларсыз мектеп оқушылары мен бірінші курс студенттерінің әлеуметтік желілерінің пайдаланушы деректерімен жұмыс істеу мүмкін емес. Сынақ әдістерінің негізі интеллект тесттерін, ерекше қабілеттерді, ең алдымен белгілі бір қызмет түріне қабілетін (лингвистикалық, басқарушылық, педагогикалық, технологиялық және т.б.) айқындайтын болады.

Талқылаулар мен нәтижелер

Кәсіптік бағдарлау жұмысының цифрлық трансформациялаудағы педагогтың киберқұзыреттілік деңгейінің маңыздылығын айқындау және жалпы орта білім беру мекемелерінде кәсіптік бағдарлау

жұмысының қолданыстағы жүйесінің жұмыс істеуіне көп факторлы талдау жүргізілді. Жалпы орта білім беру мекемелеріндегі кәсіптік бағдарлау жұмысының қолданыстағы жүйесінің жұмыс істеу көрсеткіштерінің бірі жалпы орта білім беру мекемелеріндегі жоғары сынып оқушыларының қанағаттану индексі болып табылады. Оны өлшеу мақсатында соңғы үш жыл ішінде оқушыларға нақты сауалнама жүргізілді, оған 340-тан астам жоғары сынып оқушылары қатысты: 225 қала мектептерінен және 115 ауыл мектептерінен. Бірінші жағдайда индекс 58,6%-дан 37,8%-ға дейін, екінші жағдайда - 77,3%-дан 57,4%-ға дейін төмендеді.

Жоғары сынып оқушыларының мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысына қанағаттанбауы негізінен мұғалімдер немесе педагог-психологтардан жаңа кәсіптер, IT-индустрия және STEM, STEAM, STREAM-кәсіптеріне қойылатын талаптар туралы жалпы орта білім беру мекемелерінің түлектері арасында бүгінгі таңда ең көп сұранысқа ие мамандықтар туралы ақпарат алу мүмкіндігінің жоқтығынан туындайды. Сондай-ақ, жоғары сынып оқушылары қолдау көрсетуге мұқтаж қажетті ақпаратты іздеуде неғұрлым пайдалы және тиімді сайттар, порталдар туралы хабарсыздығынан болып саналады.

Жоғары сынып оқушыларының жалпы білім беру мекемесіндегі кәсіптік бағдарлау жұмысына қанағаттанудың төмен индексінің дәлелі-бұл жұмыста кәсіптік бағдарлаудың әртүрлі құралдарын қолдануға қатысты сауалнаманың нәтижелері (Сурет 1).

Сурет 1. Кәсіптік бағдарлаудың әртүрлі құралдарын қолдануға қатысты сауалнаманың нәтижелері

Жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша жоғары сынып оқушыларын кәсіптік бағдарлы қолдаудың ең көп таралған түрі-кәсіптік білім беру. Мұны респонденттердің 98,6% көрсетті. Одан әрі: кәсіптік білім беру мекемелеріне бару - 57,6 %; өңірлік кәсіпорындарға экскурсиялар - 35,8 %; жоғары технологиялық жабдығы бар зауыт цехтарына бару - 13,6 %; онлайн-диагностикалық әдістемелер - 12 %. IT-компанияларға бару және кәсіптік бағдарлау бағытындағы желілік жобаларға қатысу сияқты кәсіптік бағдарлау жұмысының нысандары тиісінше респонденттердің 9,2% және 4,3% - ы атап өтілді. Кәсіптік бағдарлау ойындарында кәсіби өзін-өзі анықтау мен дамытудың ынталандыру көздері ретінде (Soft Skills дағдыларын) жоғары сынып оқушыларының тек 2,8% - ы қатысты.

Осылайша, кәсіби бағдарлаудың дәстүрлі құралдарының цифрлық құралдарға қарағанда едәуір басым болуы байқалады. Бұл жағдай жоғары сынып оқушыларының кәсіптік бағдар беруді ұйымдастыру саласындағы қазіргі заманғы сұраныстарына сәйкес келмейді, сонымен қатар мұғалімдер мен психологтардың цифрлық құралдарды қолдана отырып оны көрсетуге дайын еместігін көрсетеді. Бүгінгі таңда жалпы орта білім беру мекемелерінің түлектері талап ететін жаңа мамандықтар туралы уақтылы ақпарат алу мүмкіндігінің болмауы және мұғалімдердің жоғары сынып оқушыларымен кәсіптік бағдарлау жұмысын ұйымдастыруға дайындық деңгейінің жеткіліксіздігімен, сондай-ақ мұғалімдердің киберқұзыреттілік деңгейінің төмендігімен түсіндіріледі.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, педагогтердің тек 17% - ы цифрлық сауаттылығы жоғары деңгейіне, 75,5% - ы орта және 7,5% - ы төмен деңгейге ие. Зерттеулерге сәйкес, ата-аналардың цифрлық сауаттылығын дамыту деректері келесідей бөлінді: сәйкесінше 24,5%, 66,7% және 8,8%.

Жоғары сынып оқушыларының өзін - өзі бағалауы бойынша оқушылардың 52,8% - ында цифрлық сауаттылығының жоғары деңгейі байқалды, респонденттердің орташа деңгейі 44% - да және төмен деңгейі 3,2% - да байқалды. Әрине, осы нәтижелердің ішінде мұғалімдер, ата-аналар және орта мектеп оқушыларының цифрлық сауаттылығы көрсеткіштерін салыстыру ерекше назар аударуға тұрарлық (кесте 1).

Кесте 1. Білім беру процесі субъектілерінің цифрлық сауаттылығын дамыту нәтижелері

Білім беру процесінің субъектілері	Білім беру процесі субъектілерінің цифрлық сауаттылығының даму деңгейлері (%)		
	Жоғары	Орташа	Төмен
Мұғалімдер	17%	75,5%	7,5%
Жоғары сынып оқушылары	52,8%	44%	3,2%
Ата-аналар	24,5%	66,7%	8,8%

Осылайша, жоғары сынып оқушыларының мансаптық бағдарлау жұмысына қанағаттану индексіне, сондай-ақ жаңа мамандықтармен танысу саласында қажетті және пайдалы ақпаратты іздеуге және психологиялық онлайн-кеңес беру нәтижелеріне деген сенімге білім беру процесі субъектілерінің цифрлық сауаттылығы дамыту көрсеткіштеріндегі ұрпақтар арасындағы қазіргі алшақтық әсер етеді. Бұл әлеуметтанулық құбылыс, онда жас ұрпақтың (балалардың) мәдени құндылықтары ата-ананың мәдени және басқа құндылықтарымен қатты ерекшеленеді. Балалар мен ата-аналар бір-бірін мүлдем басқа мәдениеттің, мүдделердің, көзқарастар мен дүниетанымдардың өкілдері ретінде қабылдай алады. Бүгінгі таңда ақпараттық технологияларды жетілдіру ғасырында ұрпақтар алшақтығы оларды игеруде, цифрлық технологияларды нақты өмірге енгізуде айтарлықтай сезіледі. А.Г. Асмоловтың пікірінше, жаңа буынды тез өзгертін әлемде өмір сүруге үйрету-бұл бейімделу емес, әсіресе оның кәсіби бағдарлы компоненті және әлемнің жаңа технологиялық бейнесінің қалыптасу жылдамдығы мен күрделілігінің артуына білім берудің икемділігі десе [13], Цифрлық ұрпақ алшақтығы М. Кастельстің көзқарасын айқын көрсетеді, оған сәйкес "ескі ақпарат беру жүйесі, зауыт ретінде жұмыс істейтін білім беру моделі үлкен өзгерістерге ұшырауы керек" [14].

Қазіргі заманғы білім беру, оның ішінде кәсіптік бағдарлау жұмыстары цифрлық қайта құру дәуірінде дәстүрлі білім беру жүйесіндегі сияқты мұғалімнен / оқытушыдан оқушыға / студентке "құндылықтарды беру" процесі ғана бола бермейді. Белгілі педагог Е.Ямбург цифрлық трансформация жағдайында екі жақты білім беру мақсатын жүзеге асыру перспективалы болып көрінетінін атап өтті, ол оны былай тұжырымдады: "келесі ұрпаққа мәдениеттің құндылықтарын беру және оларды тез өзгертін әлемде өмір сүруге үйрету" [15].

Бүгінгі таңда әлемнің болашақта қандай болатынын, қандай мамандықтар сұранысқа ие болатынын, жас адам өзінің алғашқы өмірлік таңдауын - мамандық таңдауды қалай жүзеге асыруы керектігін елестету қиын. Алайда, үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде компьютер, Интернет, желілер, планшеттер және құрылғылардың үлкен мүмкіндіктерін пайдалану ерекше өзектілікке ие болатыны анық. Бұл жағдайда қоғамның қазіргі даму жағдайындағы мұғалімнің рөлі мен мәртебесін арттыру үшін білім беру процесінің барлық субъектілері арасындағы цифрлық алшақтықты жоюдың тиісті жолдарын табу өте маңызды.

Цифрлық білім беру ортасындағы педагогтің киберкәсіби құзыреттілігіне (Л.В. Луцевич ғылыми айналымға енгізген тұжырымдама [16]):

- IT-, STEM-, STEAM- және STREAM- кәсіптер салаларында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауды кәсіби бағдарлы қолдау саласындағы сұраныстарын қанағаттандыру;
- жоғары сынып оқушыларын әлеуметтендіру және киберәлеуметтендіру процесінде кәсіби бағдарлаудың дәстүрлі және цифрлық құралдарын пайдалануды теңдестіре қолдау;
- цифрлық экономика жағдайында жеке тұлғаның әлеуметтік капиталының құрамдас бөліктері ретінде hard Skills және Soft Skills даму деңгейін арттыру үшін жағдайлар жасау;
- дәстүрлі еңбек және кәсіби мәдениеттің, сондай-ақ поли және транскасібилік құндылықтарын келесі ұрпаққа беру;
- жинақталған әлеуметтік капиталды және өздерінің шығармашылық әлеуетін ескере отырып, тез өзгертін әлемдегі мамандықтар мен білім беру траекторияларын таңдауға алдын-ала бейімделуге үйрету.

Тиісінше, педагог жаңаша ойлаудың тасымалдаушысы болуы керек, тек нақты ғана емес, сонымен бірге виртуалды әлемнің құндылықтарын түсініп, қабылдауы керек, студенттер, ата-аналар, жұртшылықпен техникалық-жанама өзара әрекеттесу мен қарым-қатынасты ұйымдастыруға, балалардың киберәлеуметтілігін қолдауға, киберкәсіптілікпен кездескен кезде оқушыларға кеңес беру және танымдық көмек көрсетуге дайын болуы керек, сонымен қатар адам мен жаңа кәсіби әлемде адамды насихаттайтын гуманитарлық құндылықтардың қамқоршысы және аудармашысы болуы керек. Дәл осындай мұғалімдер оқушыларға, ата-аналарға, мектепке және мемлекетке қажет. Жоғарыда айтылғандардың бәрі мұғалімнің киберкәсіби сәйкестілік феноменін түсіндіреді және оны инновациялық фактор және жалпы орта білім беру мекемелеріндегі кәсіптік бағдарлау жұмысын цифрлық трансформациялаудың стратегиялық ресурсы ретінде түсінуге негіз береді.

Цифрлық дәуір педагогтің кәсіби ерекшелігінің жаңа функционалды бейнесін "педагогтің киберкәсіби құзыреттілігі" феномені арқылы негіздеу,

біріншіден, Л.С. Выготскийдің жеке дамудың мәдени-тарихи жағдайы және іс-әрекеттің мәдени-тарихи теориясы туралы тұжырымдамалық ережелеріне [17], сонымен қатар Б.Г.Ананьевтің тұжырымдамасына байланысты, ең алдымен, жеке тұлға белгілі бір дәуірдің замандасы болуымен түсіндіріледі [18]. Қазіргі уақытта киберкәсіптік қазіргі білім беру процесінің жаңа ортасына айналуға, ал әдеттегі әлеуметтену жеке тұлғаның киберәлеуметтілігімен толықтырылады [19];

екіншіден, жалпы киберәлеуметтіктің пайда болған дәуірі, адамның киберәлеуметтілігінің қалыптасуы, адамдардың қоғамның киберәлеуметіне интеграциялану дәрежесі бойынша жіктелуінің пайда болуы фактісін түсіну және тану;

үшіншіден, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру академиясы жүргізген іргелі ғылыми зерттеуде пайдаланылған мұғалімнің киберкәсіби құзыреттілігін нақты анықтау, ақпараттық дәуір мұғалімінен талап етілетін кәсіби және жеке сипаттамаларының бірі;

төртіншіден, SMART - қоғамның идеяларын насихаттауға әсер ете алатын жаңа - Smart-ұрпақтың қалыптасуы мен дамуының маңызды шарты ретінде қарастырылады;

бесіншіден, педагогикалық өзара іс - қимылдың жаңа векторының пайда болуы-мұғалімдер іс жүзінде қарым - қатынас пен коммуникацияның дәстүрлі түсінігімен жүзеге асыра алмайтын техникалық негізделген байланыс функционалдық сауаттылықтың жаңа түрін-цифрлық меңгеруді қамтиды [20].

2019 жылы Мәскеуде өткен XV Халықаралық мерейтойлық "Ғылым – Білім - Мамандық: жүйелі тұлғалық-дамытушылық тәсіл" ғылыми конференциясы ғылыми қауымдастықтың "педагогтың киберкәсіби құзыреттілігі" атты жаңа психологиялық-педагогикалық феноменін қабылдады және инновациялық практикаға енгізді [21].

Осылайша, цифрлық дәуір мұғалімінің кәсіби бірегейлігінің мәні оның цифрлық сауаттылықты дамытудың жоғары деңгейін, білім беру процесінің субъектілерімен және кәсіби желілік қауымдастықтармен техникалық-жанама өзара әрекеттесу қабілетін, білім беру процесінде нақты және виртуалды әлем құндылықтарының үйлесімді интеграциясын, сондай-ақ киберәлеуметтік процестерін қолдаудағы жаңа рөлді орындауға дайындығын қалыптастыру болып табылады.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандардан педагогтың киберкәсіби ерекшелігін түсіну кезінде кәсіптік бағдарлау жұмысының сандық моделін басқаруда стратегиялық (мақсатты) бағдар ретінде таңдаудың өзектілігі мен әлеуметтік маңыздылығы туындайды. Киберкәсіби мамандардың қалыптасқан жоғары деңгейінің арқасында мұғалім өзінің лайықты мәртебесі мен тағдырының тұғырына қайта орала алады, педагогикалық кәсіптің жоғалуынан қорықпайды, бірақ білім беру мен мансаптық бағдарлаудағы орталық тұлға, жасанды интеллект пен гуманоидты роботтардың барлық түрлеріне қатысты бәсекеге қабілетті көшбасшы болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827/history>

2 Борисова Т.С. Формирование профориентационной компетентности у будущих учителей технологии и предпринимательства в образовательном процессе вуза. // Дисс. на соискание канд., -М., 2008.

3 Оқушылардың кәсіби бағдарда өзін-өзі анықтауы – қоғамдық және тұлғалық қажеттілік пен құндылық. // <https://zkoipk.kz/kz/2015confpisa1/1726-1.html>

- 4 Демченко А.Р., Морозова М.В. *Формирование профессионального самоопределения обучающихся в процессе профильного обучения за рубежом* // Педагогика, 2019. №3. Байдалиев К.А.
- 5 Ковалева Ю. В., Нестик Т.А. *Социальная и экономическая психология. // Новые научные направления. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2018. – 523 с.*
- 6 Журавлев А. Л. и др. *Психометрика утомления* // - М.: Изд-во МГУ, 1977. - 129 с.
- 7 Игнатова Н.Ю. *Образование в цифровую эпоху: монография* // Нижний Тагил : НТИ (филиал) УрФУ, 2017. С. 128.
- 8 Baidrakhmanova, G.A., Issabayeva, D.N., Rakhimzhanova, L.B., Sultangaliyeva, L.Suleimenova, G. *Modeling for computer graphics study in terms of fundamentalization of information science | Modelado para el estudio de gráficos por computadora en términos de fundamentalización de la ciencia de la información/ Opcion*, 2019, 35(89), стр. 733–755.
- 9 Skakova, A., Issabayeva, S., Balabekova, M.Z., Issabayeva, D., Sarsenbayeva, Z. *Socialization of children in Kazakhstan/ Social Sciences (Pakistan)*, 2015, 10(3), стр. 253–259.
- 10 Шнейдер Л.Б., Сыманюк В.В. *Пользователь в информационной среде: цифровая идентичность сегодня* // Психологические исследования. 2017. № 52. С. 7.
- 11 Mid M. *Kul'tura i preemstvennost': issledovanie konflikta mezhdu pokolenijami [Culture and continuity: a study of the conflict between generations]. Kul'tura i mir detstva. - М. : Nauka, 322-361.*
- 12 Солдатова Г.У., Рассказова Е.И. *“Цифровой разрыв” и межпоколенческие отношения родителей и детей* // Психологический журнал. 2016. №5. С. 44-54.
- 13 Асмолов А. *Онлайн-образование: цифровой рай или ад?* <https://rg.ru/2021/03/21/akademik-asmolov-ob-onlajn-obrazovanii-mu-perehodim-na-novuj-civilizacionnyj-etap.html>.
- 14 Бауэрс Р. *О школах и образовании* // Букингем Дж. *Что дальше? Путеводитель экспертов Америки. - М. : АСТ : Астрель ; Владимир ВКТ, 2011. С. 37-44.*
- 15 Ямбург Е.А. *Школа на пути к свободе: Культурно-историческая педагогика* // http://www.depedu.yar.ru/vospit/razy_vp/02/Yamb.doc. 2019.
- 16 Луцевич Л.В. *Теоретико-методологические доминанты интернетизации образовательного дополнительного педагогического образования на основа SMART-образовательного подхода* // Информационно-образовательный потенциал инновационного развития дополнительного педагогического образования : коллективная монография. 2016. С. 564.
- 17 Выготский Л.С. *Психология развития человека* // - М. : Эксмо. 2003. С.136.
- 18 Ананьев Б.Г. *Человек как предмет познания.* // - Л. : ЛГУ. 1968.
- 19 Егенисова А.К. *Психология: Оқу құралы.* // - Ақтау, 2010, - 185 б.
- 20 Воинова О.И., Плеваков В.А. *Личность и киберсоциум: становление киберсоциальности и классификация людей по степени интегрированности в киберсоциум* // Электронный научно-публицистический журнал “Ното Cyberus”. 2018. № 1(4).
- 21 Вербицкий А.А. *Наука-Образование-Профессия в контексте прошлого, настоящего, будущего* // Наука – образование – профессия: системный личностно-развивающий подход. Сб. статей / Под общ. ред. Л.М. Митиной. – М.: Перо, 2019. – С. 22-28.

References:

- 1 Qazaqstan Respublikasy Ukimetinin 2017 zhylgy 12 zheltoksandagy № 827 kaulysy "Cifrlық Qazaqstan" memlekettik bagdarlamasy [Digital Kazakhstan]. (in Kazakh)
- 2 Borisova T.S. (2008) *Formirovanie proforientacionnoj kompetentnosti u budushhih uchitelej tehnologii i predprinimatel'stva v obrazovatel'nom processe vuza* [Formation of career guidance competence of future teachers of technology and entrepreneurship in the educational process of the university]. Diss. na soiskanie kand., -M., (in Russian)
- 3 Oqushylardyn kasibi bagdarda ozin-ozini anyqtauy – qogamdyq zhane tulqalyq qazhettilik pen qundylyq [Self-determination of students in professional orientation – social and personal needs and values]. <https://zkoipk.kz/kz/2015confpisa1/1726-1.html> (in Kazakh)
- 4 Demchenko A.R., Morozova M.V. (2019) *Formirovanie professional'nogo samoopredelenija obuchajushhihsja v processe profil'nogo obuchenija za rubezhom* [Formation of professional self-determination of students in the process of specialized study abroad]. Pedagogika, 4. (in Russian) №3. Bajdaliev K.A.
- 5 Kovaleva Ju. V., Nestik T.A. (2018) *Social'naja i jekonomicheskaja psihologija* [Social and economic psychology]. *Novye nauchnye napravlenija. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», – 523 с.* (in Russian)
- 6 Zhuravlev A. L. i dr. (1977) *Psihometrika utomlenija* [Psychometrics of fatigue]. - М.: Изд-во МГУ, - 129 с. (in Russian)
- 7 Ignatova N.Ju. (2017) *Образование в цифровую эпоху: монография* [Education in the Digital Age: a monograph]. *Nizhnij Tagil : NTI (filial) UrFU, 128.* (in Russian)
- 8 Baidrakhmanova, G.A., Issabayeva, D.N., Rakhimzhanova, L.B., Sultangaliyeva, L.Suleimenova, G. *Modeling for computer graphics study in terms of fundamentalization of information science | Modelado para el estudio de gráficos por computadora en términos de fundamentalización de la ciencia de la información/ Opcion*, 2019, 35(89), 733–755.

- 9 Skakova A., Issabayeva, S., Balabekova, M.Z., Issabayeva, D., Sarsenbayeva, Z. Socialization of children in Kazakhstan/ *Social Sciences (Pakistan)*, 2015, 10(3), 253–259.
- 10 Shnejder L.B., Symanjuk V.V. (2017) *Pol'zovatel' v informacionnoj srede: cifrovaja identichnost' segodnja* [The user in the information environment: digital identity today]. *Psihologicheskie issledovanija*. № 52. 7. (in Russian)
- 11 Mid M. *Kul'tura i preemstvennost': issledovanie konflikta mezhdu pokolenijami* [Culture and continuity: a study of the conflict between generations]. *Kul'tura i mir detstva*. - M. : Nauka, 322-361.
- 12 Soldatova G.U., Rasskazova E.I. (2016) "Cifrovoy razryv" i mezhpokolencheskie otnosheniya roditel'ev i detej [The Digital divide and intergenerational relations between parents and children]. *Psihologicheskij zhurnal*. №5. 44-54. (in Russian)
- 13 Asmolov A. *Onlajn-obrazovanie: cifrovoy raj ili ad?* [Online Education: Digital Heaven or Hell?] <https://rg.ru/2021/03/21/akademik-asmolov-ob-onlajn-obrazovanii-my-perehodim-na-novyj-civilizacionnyj-etap.html>.
- 14 Baujers R. (2011) *O shkolah i obrazovanii* [About schools and education]. *Bukingem Dzh. Chto dal'she? Putevoditel' jekspertov Ameriki*. - M. : AST : Astrel' ; Vladimir VKT, 37-44. (in Russian)
- 15 Jamburg E.A. (2019) *Shkola na puti k svobode: Kul'turno-istoricheskaja pedagogika* [School on the way to freedom: Cultural and historical pedagogy]. http://www.depedu.yar.ru/vospit/razv_vp/02/Yamb.doc. (in Russian)
- 16 Lucevich L.V. (2016) *Teoretiko-metodologicheskie dominanty internetizacii obrazovatel'nogo dopolnitel'nogo pedagogicheskogo obrazovanie na osnova SMART-obrazovatel'nogo podhoda* [Theoretical and methodological dominants of the internetization of educational additional pedagogical education on the basis of a SMART educational approach]. *Informacionno-obrazovatel'nyj potencial innovacionnogo razvitija dopolnitel'nogo pedagogicheskogo obrazovanija : kollektivnaja monografija*. 564. (in Russian)
- 17 Vygotskij L.S. (2003) *Psihologija razvitija cheloveka* [Psychology of human development]. - M. : Jeksmo. 136. (in Russian)
- 18 Anan'ev B.G. (1968) *Chelovek kak predmet poznaniya* [Man as an object of knowledge]. - L. : LGU. (in Russian)
- 19 Egenisova A.Q. (2010) *Psihologija: Oqu quraly* [Psychology: a textbook] // - Aqtau, - 185. (in Kazakh)
- 20 Voinova O.I., Pleshakov V.A. (2018) *Lichnost' i kibernocium: stanovlenie kibersocial'nosti i klassifikacija ljudej po stepeni integrirovannosti v kibernocium* [Personality and cybersocium: the formation of cybersociality and the classification of people according to the degree of integration in the cybersocium]. *Jelektronnyj nauchno-publicisticheskij zhurnal "Homo Cyberus"*. № 1(4). (in Russian)
- 21 Verbickij A.A. (2019) *Nauka-Obrazovanie-Professija v kontekste proshlogo, nastojashhego, budushhego* [Science-Education-Profession in the context of the past, present, and future]. *Nauka – obrazovanie – professija: sistemyj lichnostno-razvivajushhij podhod. Sb. statej / Pod obshh. red. L.M. Mitinoj*. – M.: Pero, 22-28. (in Russian)